

PROBLEMI ISTRAŽIVANJA SELF-KONCEPTA, POSEBICE SELF-KONCEPTA MLADIH

KATICA LACKOVIĆ-GRGIN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 159.92
Pregledni rad

Primljeno: 1985-12-10

Ranija istraživanja self-koncepta rezultirala su nalazima koji su nerijetko bili kontraverzni što je otežavalo uspoređivanja i verifikaciju. Izvor tih nedostataka nalazio se u nepreciznosti i nejednoznačnosti definicija self-koncepta, kao i u slabim metrijskim karakteristikama instrumenata kojima se taj konstrukt ispitivao. Poslije poznatih studija Wylie (1974. i 1979.) novije radove, koje su te studije pokrenule, podijelili smo u tri skupine. U *prvoj* skupini radova autori su provjeravali metrijske karakteristike poznatih i dugo upotrebljivanih skala za mjerenje self-koncepta ili konstruirali nove. Ta su istraživanja pokazala neodrživost gledišta o jednodimenzionalnosti self-koncepta. *Druga* skupina provjeravala je teorijsku konzistentnost self-koncepta i njegove relacije sa srodnim psihološkim konstruktima, dok u *trećoj* skupini nalazimo radove o self-konceptu mladih u kojima se provjeravaju dobne i spolne, te kros-kulturalne razlike. Ti radovi daju podršku drukčijem shvaćanju self-koncepta mladih, nego što je to bilo ranije, ali i podršku namjerama da se taj konstrukt, unutar svake kulture, ispituje pomoću instrumenata nastalih u toj kulturi.

U našim dosadašnjim istraživanjima problema adolescenata iz gradskih sredina (Lacković - Grgin i suradnici, 1985.) našlo se, između ostaloga, da mlade relativno snažno uznemiruju problemi koje autori korištenog upitnika (Remmers i Sinberg — SRA Youth Inventory, Form S, 1960.)¹ svrstavaju u područje »o sebi« i u područje »ja i drugi«. Pored toga, nalazi o karakteristikama interakcija mladih s njima značajnim odraslima pokazuju da je roditeljska pozicija jednosmjerne autoritativnosti u odnosu s mladima relativno konzistentna, odnosno da je kontrola visoka (Lacković - Grgin, 1985.). Naši nalazi nadalje pokazuju visoku i značajnu korelaciju između problema što ih mladi imaju u područjima »o sebi« i »ja i drugi« i roditeljske kontrole.

¹ Izvršili smo faktorsku analizu navedenog upitnika koja je pokazala da se faktorska struktura (s izuzetkom prve skupine pitanja o području »moja škola«) uglavnom poklapa sa strukturom koju su pretpostavili autori.

Naznačeni empirijski nalazi dovedeni u relaciju s teorijskim shvaćanjima o utjecaju što ga interpersonalni odnosi imaju u izgrađivanju self-koncepta mladih, usmjerili su naš interes prema self-konceptu kao teorijskom konstrukt, ali i kao predmetu mjerenja, posebice u psihologiji adolescencije.

Zbog toga će se u ovom radu najprije raspravljati o općim problemima istraživanja self-koncepta, a zatim o problemima istraživanja s mladima.

Iole ozbiljnije bavljenje istraživanjima u ovom području zahtijeva kritičko valoriziranje dosadašnjih shvaćanja self-koncepta kao i empirijske evidencije koja potvrđuje ili negira ta teorijska shvaćanja.

Self-koncept, ili pojam o sebi, zatim poimanje sebe, slika o sebi (self-image), samstvo², Ja-pojmovi su što najčešće označavaju psihološki konstrukt koji je prvenstveno »... fenomenološka organizacija individuova iskustva i ideja o njemu samome u svim aspektima njegova života«. (Coombs, 1981.)

Mnogi smatraju da je ovaj konstrukt jedan od najstarijih u području društvenih znanosti, jer ga susrećemo još u A. Smitha i D. Hume-a, dok se u psihologiji obično datira 1890. godine, kada je William James objavio jedan od prvih uvoda u psihologiju u kojem opsežnije raspravlja o selfu.

Bihevioristička orijentacija koja je desetljećima dominirala, posebice u američkoj psihologiji, locirala je bavljenje ovim konstruktom kao subjektivnim, fenomenološkim entitetom u područje individualne psihologije, odnosno u područja koja se usprkos popularnosti tzv. objektivne i znanstvene orijentacije u psihologiji respektirala i subjektivne, unutrašnje doživljaje, kao predmet svojih istraživanja. Afirmacija fenomenološkog pristupa osobito je prisutna u pripadnika humanističke psihologije čija orijentacija prema selfu djelomice pokušava afirmirati novo shvaćanje čovjeka, shvaćanje koje nadvladava pesimistička gledišta psihoanalize ili pak bihevioristički determinizam.

U Rogersovoj teoriji (self-theory, 1959.), self-koncept označava »... organizirani, dosljedni pojmovni geštalt koji je sačinjen od opažaja vlastitih osobina, od opažaja odnosa »mene« i drugih, kao i drugih vidova života, zajedno s vrijednostima koje su tim opažanjima pridružene...«. Kao jedan od temeljnih konstrukata u Rogersovoj teoriji ličnosti, self-koncept je intenzivno proučavan sa stajališta te teorije što je doprinijelo i razvoju metodologije istraživanja selfa upotrebom i razradom Q-sort tehnike.

² Jedan od mogućih, ali i diskutabilnih prijevoda termina »self-koncept«, koji je upotrebljen pri prijevodu knjige K. S. Hol i G. Lindzi: »Teorije ličnosti«, Nolit, Beograd, 1983, str. 275.

Zbog toga se ne bi moglo prihvatiti mišljenje Marsha (1983.) da self nije uključen u neku od psihologijskih disciplina, niti je vezan za neke od istraživača koji se njime kontinuirano bave, u čemu navedeni autor vidi izvor nedostataka rigoroznosti u ranijim istraživanjima selfa. Čini se da izvor nedostatka rigoroznosti u ranijim istraživanjima selfa ne leži u tome što to nije bilo ničije »specifično područje« istraživanja, već, kao što nalazi pokazuju, on leži u teorijskoj insuficijenciji tog konstrukta i u relativnoj neprisutnosti psihometrijskih načela u izradi instrumenata za mjerenje selfa.

Iako je već prvih decenija ovog stoljeća formulirano nekoliko gledišta o self-konceptu u kojima se naglašavao utjecaj drugih osoba na formiranje self-koncepta (npr. Cooley, 1902., Mead, 1934.), mnogi su kasniji istraživači svoje operacionalne definicije selfa označavali dosta neprecizno čime su podržavali laička shvaćanja ovog konstrukta po kojima svatko zna što je to. Tek u novije vrijeme susrećemo empirijske radove koji pri provjeravanju starijih konstrukata selfa polaze od njihove solidne operacionalizacije. Tako npr. teorijsko određenje Meada iz 1934. o dvije dimenzije selfa — *prezentnom* i *iskustvenom*, decenijama je bilo pretežno teorijski obrađivano (Goffman, 1956. Rosenberg, 1979),³ ali nije bilo valjanije empirijski provjeravano. Savin-Williams i Demo (1984). empirijski provjeravaju konstrukt prezentnog i iskustvenog selfa. Njihovi nalazi govore u prilog postojanja navedenih dimenzija selfa, međutim autori napominju da to nisu odvojene »crte« selfa, već međusobno povezane dimenzije koje, doduše, imaju donekle različita ishodišta: prezentni self u socijalnoj kompetenciji osobe, a iskustveni u procjeni vlastitih sposobnosti.

U većeg broja ranijih teoretičara self-koncept je ipak tretiran kao jednodimenzionalni konstrukt. Prema Rogersu self je ukupnost svih karakteristika kojima osoba sebe atribuirala, dok Combs, Soper i Courson (1963.)⁴ kažu da je to »...ono što osoba vjeruje o sebi, totalitet njezina načina kako sebe vidi«.

Međutim, zbog raznorodnih interesa istraživača o prirodi selfa kojeg treba upoznati, evaluirati, prihvatiti ili aktualizirati, kao i zbog novih teorija samopercepcije (Bem, 1972), te zbog naglašavanja značaja tuđih atribucija o nama, bez kojih ne bismo mogli funkcionirati u socijalnom životu (Bandura, 1977., 1981.), došlo je s vremenom i do drukčijih teorijskih određenja self-koncepta. Ako su istraživači bili interesirani za *sadržaj* self-koncepta, određivali su ga drukčije nego ako ih je interesiralo kako osoba *vrednuje* sebe. Već iz ova dva razlikovna kriterija proizašla su shvaćanja

³ Navedeno prema: Savin-Williams i Demo, 1984., str. 1100—1110.

⁴ Navedeno prema: Hughes, H. M. 1984., str. 657—692.

koja self-koncept ne tretiraju kao jednodimenzionalni konstrukt, već se počinju naglašavati deskriptivni i evaluativni aspekti selfa. Ali, bez obzira na teorijska razlikovanja autori pri konstrukciji mjernih instrumenata te razlike ne respektiraju kao što to ističe Wylie (1979.). Dešavalo se stoga da niti u sadržajima pitanja ili tvrdnji, niti u nazivu mjernih instrumenata nisu bile sadržane ove teorijske distinkcije. Posljedica toga bile su množenje empirijskih radova među kojima nema konzistentnosti u nalazima, a ponekad niti smislene interpretacije dobivenih nalaza.

Ozbiljan napor da uvaži dva spomenuta aspekta selfa učinio je Coopersmith (1967. 1975.)⁵ kao i neki drugi. On respektira razliku između self-koncepta u smislu slike o sebi i samopoštovanja (self-esteem) — onoga što osoba, pozitivno ili negativno, osjeća prema sebi. U skladu s tim konstruira i poznatu skalu samopoštovanja. No, i pored takvih napora još ima autora koji self-koncept tretiraju generalizirano i jednodimenzionalno.

Teorijska shvaćanja self-koncepta, kao generaliziranog iskustva o sebi u različitim područjima života i rada, utjecala su na porast broja mjernih instrumenata koji su svojim zadacima počeli zahvaćati različita područja iskustva (iskustvo o svome tijelu, o akademskim dostignućima, o odnosima s roditeljima i sl.). Tako se zapravo počelo dešavati da se implicitno respektira multidimenzionalnost ovog konstrukta. Čini se da je nemogućnost osmišljavanja nalaza i, naročito, nalazi koji nisu potvrđivali jednodimenzionalnost self-koncepta, utjecalo na mijenjanje stanja u ovom području.

Multidimenzionalnost self-koncepta eksplicite je prisutna u Shavelsona (Shavelson i dr. 1976. i 1982.). Nakon studioznog pregleda većeg broja teorijskih i empirijskih radova u ovom području Shavelson razvija model self-koncepta koji pretpostavlja, da je organizacija self-koncepta višefacetna i hijerarhijska. Autor pretpostavlja da se ta organizacija s iskustvom neprestano mijenja i razvija (u smislu da postaje sve složenija i sa sve većim brojem faceta koje su hijerarhijski organizirane od užih prema sve širim područjima — do generalnog self-koncepta). Neka novija istraživanja, kao i rad na validaciji instrumenata konstruiranih prema ovom modelu, daju dosta uvjerljivu podršku pretpostavkama Shavelsona (Marsh i suradnici, 1983., 1984.). Prema njihovim nalazima, rezultati faktorske analize odgovora različitih grupa ispitanika u upitniku SDQ (Self-description Questionnaire) daju konzistentno sedam faktora, a korelacije među faktorima podržavaju hipotezu o hijerarhijskoj strukturi faktora.

⁵ Navedeno prema: Gibbs i Norwich, 1985., str. 76—80.

Iako su se već kasnih šezdesetih kao i ranih sedamdesetih godina pojavljivali u literaturi pregledni radovi o empirijskim i teorijskim istraživanjima self-koncepta, a njihovi autori isticali značajnije probleme i nedostatke u tim istraživanjima, izgleda da su tek dvije studije Wylie (1974., 1979.) bitnije utjecale na mijenjanje stanja u ovom području. Značaj rada Wylieve možda najbolje pokazuje činjenica da u posljednjih pet godina, u uvodima empirijskih radova o self-konceptu ili drugim sličnim konstruktima, autori tih radova citiraju nalaze Wylieve. Uz to što je Wylie najcitiraniji autor u uvodima tih empirijskih radova, njezina je argumentacija utjecala i na teorijsku impostaciju tih radova, kao i na metodologiju istraživanja. Većina tih autora pregled Wylieve i njezinu kritičku elaboraciju do tada učinjenog ocjenjuje kao respektabilno, izuzetno, podsticajno i sl. (Marsh i sur. 1983., 1984., Savin - Williams i sur. 1984., Petersen i sur. 1984. Hughes, 1985., Franzoi i sur. 1984., Mendelson i sur. 1985. i drugi.).

Prema vlastitom uvidu u tu noviju literaturu rad Wylieve pokrenuo je seriju istraživanja koje bismo mogli klasificirati u tri skupine.

Prvu skupinu istraživanja motivirala je Wylieva još 1974. godine, ističući da do tada ima značajno više studija selfa nego li empirijske provjere mjernih instrumenata kojima se autori tih studija u ispitivanjima služe. Upotrebljavali su postojeće mjerne instrumente bez poznavanja njihovih metrijskih karakteristika i relativno rijetko su kreirali nove instrumente. Ta konstatacija pokrenula je nova istraživanja s ciljem provjere valjanosti konstrukta, ali i pouzdanosti te drugih metrijskih karakteristika nekih poznatih instrumenata. Tako npr. Tzeng i suradnici (1985.) izvješćuju o svom radu na konstruktnoj evaluaciji Tennessee Self-concept Scale (TSCS) autora Fittsa, koja se od vremena njezina nastanka (1965.) kao test za mjerenje self-koncepta vrlo često upotrebljavala. Pri konstrukciji ove skale Fitts je pošao od pretpostavke da se self-koncept može objasniti u terminima dva odvojena sistema koji reflektiraju referencične točke individue — to su internalne i eksternalne točke referencije. Internalna referencija pokazuje kako osoba opisuje sebe, a dijeli se u tri međusobno distinktna crte (identitet, samozadovoljstvo i ponašanje), dok eksternalna referencija indicira kako osoba koristi vanjske izvore za opisivanje sebe i dijeli se na: fizički self, moralno-etički self, personalni self, te porodični i socijalni self. Tzeng i suradnici htjeli su provjeriti da li je postojanje ove teorijske sheme i empirijski dokazivo. Primijenili su skalu na tri skupine (jednu kliničkih ispitanika i dvije skupine ispitanika studenata). Psihometrijska provjera dobivenih podataka (faktorske saturacije, stupanj relativne nezavisnosti među subskalama, konfirmatorna faktorska analiza, te provjera unutar-

nje konzistencije) je pokazala da se u ovoj skali najviše četiri dimenzije razlikuju jedna od druge, što govori protiv osam pretpostavljenih dimenzija skale TSCS. Osim toga, unutarnja konzistencija je slaba, zbog čega autori ukazuju na njezinu slabu upotrebljivost.

Sličnu sudbinu doživljavaju i neke druge poznate i često upotrebljavane skale za mjerenje self-koncepta.

Prihvatanje barem dva aspekta selfa (deskriptivnog i evaluativnog) dovelo je do impostacije samopoštovanja, koje se je počelo dijeliti na više podpodručja, pa zatim i do konstrukcije raznih skala samopoštovanja (npr. Coopersmithove skale samopoštovanja — Self-esteem Inventory, 1967., skale tjelesnog samopoštovanja — Body Cathexis Scale autora Secorda i Jourarda iz 1953. i drugih.). Kako su Secord i Jourard pretpostavljali da je tjelesno samopoštovanje jednodimenzionalno, a rezultati nekih ranijih istraživanja (Fisher, 1964.)⁶ pokazali da je ta pretpostavka dubiozna, Franzoi i Shields (1984.) su odlučili ovu skalu provjeriti. Primijevali su je na studentima koledža i nakon faktorske analize podataka dobili su višefaktorsku soluciju, i to: tri faktora za muške i tri faktora za ženske ispitanike. To pak ukazuje da je tjelesno samopoštovanje kao dimenzija općeg samopoštovanja također višedimenzionalno. Zato su spomenuti autori konstruirali novu skalu i to tako što su iz dotadašnje isključili sve čestice s malim faktor-skim zasićenjima, dok su preostale čestice grupirali prema njihovoj relevantnosti u odnosu na tri glavna faktora. Nakon ponovne primjene i provjere autori zaključuju da tjelesno samopoštovanje i u muških i u ženskih ispitanika ima tri primarne komponente, te da je skala upotrebljiva za ispitivanje starijih adolescenata i mladih odraslih.

Slične nalaze dobili su Gibbs i Norvich (1985.) pri provjeravanju valjanosti kratke forme Coopersmithove skale samopoštovanja. Njihova provjera je pokazala da samopoštovanje nije jednodimenzionalno, kao što to pretpostavlja Coopersmith, već da ima više dimenzija. Zbog toga pri konstrukciji budućih skala samopoštovanja čestice treba odabrati prema specifikaciji raznih područja. A to se približava Shavelsonovu modelu- kojeg su potvrdila spomenuta istraživanja Marsha i suradnika.

Ovi kao i drugi radovi iz navedene skupine ukazuju da buduća teorijska određenja self-koncepta moraju uvažavati njegovu multidimenzionalnost, kao i da pri izradi mjernih instrumenata, a prije njihove široke upotrebe u istraživačke svrhe, valja nužno provjeravati njihove psihometrijske karakteristike.

⁶ Navedeno prema: Franzoi i Shields, 1984., str. 173—179.

Druga skupina istraživanja, pokrenuta studijama Wylie, odnosi se na proučavanja relacija self-koncepta s nekim srodnim psihološkim konstruktima. Još je 1979. Wylie navela kako se među nekoliko tisuća radova o self-konceptu nalaze mnogi koji su, ustvari, provjeravali druge teorijske konstrukte relevantne za self. Neke novije studije imale su namjeru da provjere teorijsku konzistentnost, odnosno logičnost konstrukta selfa, i to u odnosu na druge konstrukte. Tu prvenstveno mislim na studije koje provjeravaju valjanost self-koncepta, u odnosu na percepciju vlastitih sposobnosti, akademskih sposobnosti, percepciju odnosa s roditeljima i sl., ali i na one radove koji ispituju relacije self-koncepta s nekim drugim psihološkim konstruktima o kojima doznajemo na temelju samoizvještaja, a koji imaju sličnu ili jednaku iskustvenu osnovu kao i self-koncept. To su npr. lokus kontrole, lokus kauzalnosti, samoaktualizacija, samoefikasnost, anksioznost i dr.

Tako su npr. Shavelson i Bolus (1982.) našli visoku korelaciju između sposobnosti u matematici i u engleskom te korespondentnim područjima akademskog self-koncepta, dok su Gibbs i Norwich (1985.) našli da u djece s neurotičnim smetnjama prevladavaju niži rezultati na skali samopoštovanja.

Polazeći od pretpostavke da samopoštovanje i lokus kontrole imaju sličnu ili jednaku iskustvenu osnovu, Wallace i suradnici (1984.) su ispitivali relacije samopoštovanja i lokusa kontrole. Našli su da u dječaka i muških adolescenata postoji pozitivna povezanost između samopoštovanja i internalnosti (u smislu da oni s višim nivoom internalnosti imaju i više samopoštovanje), ali da je u djevojaka taj odnos dinamičan. Preciznije, u djevojaka mlađeg uzrasta taj je odnos obrnut, tj. djevojke s višom internalnosti imaju niže samopoštovanje, ali u kasnoj adolescenciji taj je odnos kao i u muških ispitanika.

Kako je novijih radova iz ove skupine još uvijek relativno malo, čini se da će tek buduća istraživanja problema svrstanih u ovu skupinu moći odgovoriti na neka pitanja, u prvom redu teorijske prirode. Mislim da su to pitanja valjanosti konstrukta self-koncepta kao i prevladavanje teorijskih dilema prisutnih u pučkoj, ali u znanstvenoj psihologiji — dilema o selfu kao homunculusu u »našoj glavi«, selfu kao objektu i selfu kao procesu koji upravlja našim ponašanjem. Tu posebno valja ukazati na mogućnosti provjere selfa kao procesa (dakle dinamičkog aspekta selfa) u okviru problema koje su pokrenule Maslovljeva teorija samoaktualizacije i Bandurina teorija samoefikasnosti.

Svi problemi u istraživanjima self-koncepta koji su do sada navedeni prisutni su i u trećoj skupini istraživačkih radova lociranih u području psihologije adolescencije. Međutim, u ovoj skupini radova susrećemo i nekoliko novih problema čija je

proučavanja dijelom potaknula studija Wylie, a dijelom i neki drugi radovi.

Konstatacija Wylieve kako nema jasne evidencije o bilo kakvoj povezanosti (i to u dobi od šest do pedeset godina života) između kronološke dobi i postignuća na bilo kojoj od bolje poznatih skala samoprocjene, provocirala je istraživače u području adolescencije. Jer, ta se konstatacija u osnovi ne slaže s klasičnim, ali još uvijek vrlo prisutnim, shvaćanjem adolescencije kao dobi »bure i stresa«. Naime iz tog shvaćanja adolescencije proizlaze i gledišta da »bura i stres« u adolescenciji izazivaju dramatične alteracije self-koncepta, koje se u prvom redu ogledaju u opadanju samopoštovanja (Rosenberg, 1979.)? Takvi nalazi objašnjavaju se ili ontogenetskim promjenama ili pak kontekstualnim promjenama, koje se najčešće očituju u promjeni škole, promjenama odnosa s roditeljima i vršnjacima i sl.

Metodološki nedostatak radova koji podržavaju radikalnu promjenjivost self-koncepta mladih uglavnom je u činjenici, što je u tim radovima upotrijebljen transversalni pristup istraživanju. To potvrđuje i činjenica da su nalazi longitudinalnih studija u osnovi drukčiji. Dusek i Flaherty (1981.)⁸ u longitudinalnoj studiji, koja je trajala osam godina, nalaze slično kao Offer i Offer, (1975.) da je adolescencija relativno miran period razvoja. Kroz tih osam godina self-koncept mladih nije se razvijao diskontinuirano i nije bilo značajnijih promjena u njegovoj razini. I novija studija Savin-Williamsa i suradnika (1984.) također je sukladna s ovim nalazima, i to u smislu da self-koncept u dobi od dvanaest do šesnaest godina pokazuje umjeren porast, ali da je u osnovi stabilan i bez dramatičnih promjena.

Iz ovih i nekih drugih nalaza slijedi da je razumno prihvatiti stajalište kako self-koncept ipak ne doživljava radikalne promjene u adolescenciji, osim iznimno kod ponekih adolescenata. U toj se životnoj dobi više mijenja iskustveno ishodište self-koncepta, a to su razvojno-psihološka istraživanja i ranije utvrdila. Naime, prema nalazima Damona i Harta (1982.)⁹ djeca na različitim uzrastima zapažaju svoje različite karakteristike i aspekte koje uključuju u koncept o sebi. To opet govori da je za svaki uzrast potrebno pažljivo odabrati sadržaje i područja koja obuhvaća skale za mjerenje self-koncepta. Takav zahtjev aktualizira dobro znane metodološke probleme pri ispitivanjima promjenjivosti, odnosno stabilnosti kroz vrijeme, nekih crta, dimenzija i sl. U takvim se ispitivanjima nužno koriste različiti mjerni instrumenti što otežava, a ponekad i onemogućuje, usporedbu podataka. U području

⁷ Navedeno prema: Savin-Williams, 1984., op. cit.

⁸ Navedeno prema: Marsh i suradnici, 1984., str. 940—956.

⁹ Navedeno prema: Hughes, 1984., op. cit.

istraživanja self-koncepta mladih, a s obzirom da od početka do svršetka ovog perioda prođe osam do deset godina, ti su metodološki problemi vrlo istaknuti. Bilo je pokušaja da se jednim mjernim instrumentom mjeri self-koncept na svim adolescentskim uzrastima, ali su se oni pokazali neadekvatnima.

Jedna od svjetski najpoznatijih skala za mjerenje self-koncepta mladih je Offerova — Self-Image Questionnaire (OSIQ). Konstruirana je 1962. godine za ispitivanje mladih u dobi od četrnaest do osamnaest godina. Međutim, upotrebljavana je i na mladim adolescentima. U protekle dvije decenije njome je ispitano preko 20.000 mladih u SAD, Australiji, Izraelu, Indiji, Irskoj.¹⁰ Petersen i suradnici (1984.) pak izvješćuju o svojim rezultatima ispitivanja tom skalom, ali na adolescentima od jedanaest do trinaest godina. Za taj se uzrast, kako navode, ta široko upotrebljavana skala nije pokazala u cijelosti upotrebljivom. Prvenstveno se to odnosi na neke njezine subskale koje su mladim adolescentima bile preteške i nerazumljive (npr. skala moralnosti; dok je skala o seksualnim stavovima ispuštena »... zbog straha od školskih vlasti ili roditelja...«, jer su ispitanici premladi. (Petersen i suradnici, 1984)

Drugi dokaz u prilog oprezu pri sastavljanju instrumenata za ispitivanje različitih adolescentskih uzrasta našli smo u radu Marsha i suradnika (1984.). Ovi autori navode da su negativno naznačene čestice u upitniku, koji ispituje self-koncept, manje efikasna mjera od pozitivno naznačenih čestica. U ispitivanju su utvrdili da mlađi ispitanici imaju teškoća u razumijevanju što negativno naznačene čestice doista znače. Tako su npr. odgovor »točno« ili »istina«, na tvrdnju »Nisam dobar u sportovima«, shvaćali kao izraz pozitivnog, a ne negativnog, self-koncepta. To sve govori o potrebi respektiranja kognitivnih mogućnosti ispitanika na različitim uzrastima, jer zanemarivanje ovih činjenica može dovesti do toga da se s uzrastom mijenja i faktorska struktura instrumenta.

Novija istraživanja self-koncepta mladih išla su i za tim da se provjere raniji kontraverzni nalazi o spolnim razlikama u self-konceptu mladih. Iako Wylie (1979.) naglašava kako u istraživanjima do 1977. godine nema jasne evidencije o spolnim razlikama u self-konceptu, ipak neka kasnija istraživanja daju nešto drukčije nalaze. Tako Marsh i suradnici (1984.) izvješćuju da postoji razlika među spolovima u pojedinim specifičnim područjima self-koncepta, koja se u općem self-konceptu gubi, budući da je on rezultat zbroja bodova postignutih na svim subskalama. Specifična područja self-koncepta različita su u muških i ženskih ispitanika konzistentno sa spolnim stereotipima (npr. u muških »mišićavost« i

¹⁰ Navedeno prema: Turner i Lili Mo, 1984., str. 131—184.

»snaga«, a u ženskih »socijabilnost«). Ispitanici ovih autora bili su preadolescenti, ali su Franzoi i Shields (1984.) slično utvrdili i na studentima, ispitujući ih skalom tjelesnog samopoštovanja.

Konstatirane razlike u starijim i novijim radovima rezultat su različite metodologije istraživanja. Ranije upotrebljavane idiosinkratičke mjere nisu niti mogle biti osjetljive na ove razlike među spolovima koje i nisu razlike u općoj razini self-koncepta već u nekim njegovim specifičnim područjima. To govori da je u istraživačke, ali i u praktičke svrhe, uputnije upotrebljavati multidimenzionalne skale, jer one daju uz podatak o općoj razini self-koncepta i podatke o njegovim podpodručjima. Ima novijih radova koji su ove mogućnosti multidimenzionalnih skala za mjerenje self-koncepta mladih već i koristili. Mendelson i White (1985.) nalaze da gojazne djevojke u srednjoj adolescenciji imaju značajno niže opće i tjelesno samopoštovanje od gojaznih mladića. Hjorth i Ostrov (1982.) upotrijebili su Offerovu skalu (OSIQ) i usporedili tjelesno oštećene i tjelesno neoštećene adolescente. Njihovi nalazi pokazuju da tjelesno oštećeni adolescenti imaju, u odnosu na tjelesno neoštećene značajno niži self-koncept. Upotrebljena je diskriminantna analiza da bi se utvrdilo koje subskale najbolje distingviraju ove dvije grupe. Utvrdilo se da su razlike najizraženije u subskalama »Emocionalni ton« i »Porodični odnosi.« Ovo ukazuje da su podaci iz multidimenzionalnih skala self-koncepta vrlo upotrebljivi u kliničkim ispitivanjima i praksi, jer indiciraju na ona područja self-koncepta na kojima bi eventualno, kad se radi o kliničkom tretmanu, valjalo intervenirati.

Široka upotreba nekih poznatijih skala za mjerenje self-koncepta mladih proširila se i izvan granica zemalja i kultura u kojima su nastale. A to je pokrenulo neke nove probleme o kojima valja raspraviti.

Rezultati ispitivanja Offerovom skalom u raznim zemljama pokazali su da mladi u zapadnim kulturama imaju *sličan* self-koncept (Turner i suradnici, 1984.). Međutim, još 1978. Agrawal je našao da mladi iz zapadne kulture imaju značajno viši self-koncept od njihovih vršnjaka iz istočnih kultura (npr. mladih iz Indije). Ispitujući Tajvanske adolescente pomoću Offerove skale, Turner i suradnici (1984.) također dobivaju podatke o njihovu značajno nižem self-konceptu u odnosu na američke adolescente. Autori smatraju da ove razlike proizlaze iz razlika u socijalizaciji mladih u dvije različite kulture, što se može prihvatiti kao zadovoljavajuće objašnjenje. Ali, postavlja se pitanje, uz svu atraktivnost kros-kulturalnih studija, imaju li ovakva uspoređivanja svoj smisao? Rezultati dobiveni mjernim instrumentom nastalim u jednoj kulturi pokazuju da je self-koncept mladih iz druge kulture niži, a niži je zbog toga što mjerni instrument nije usklađen s kultural-

nim modelima zemlje u kojoj se mjerenje vrši. Naime, ako ovo proširimo na područje personalnog i socijalnog funkcioniranja, postavlja se pitanje, da li će mladi Tajvanac bolje funkcionirati u svojoj kulturi s »nižim« self-konceptom mjerenim američkim instrumentom ili bi bolje funkcionirao s »višim« self-konceptom, odnosno onakvim kakvoga imaju njegovi američki vršnjaci? O ovome se može spekulirati, no čini se da je razumnije predložiti bolja rješenja. Za ispitivanja unutar istih ili sličnih kultura treba koristiti instrumente nastale u tim kulturama, a ne neke druge. Upotrebljavati strane instrumente tako što se uspješno i sofisticirano riješi problem prevodenja nije dovoljno za njihovu validaciju. Naime, poznato je da se pri ovakvim upotrebama stranih instrumenata koji nisu »cultural free« mijenja njihova faktorska struktura i to ne samo zbog prevodenja na drugi jezik. Čak što više faktorska se struktura može promijeniti i intrasocijalno (npr. s obzirom na dob ili razinu obrazovanja ispitanika). Po tome i skale ovog tipa, kao i testove sposobnosti, treba validirati, baždariti i sl. To i zbog toga što ispitanici različitih kultura nejednako reaguju i na sadržaje čestica u mjernom instrumentu. Kako je ovdje riječ o samoizvještajima treba voditi računa i o socijalnoj poželjnosti određenih tvrdnji u određenoj kulturi, što također može utjecati na rezultate mjerenja.

Prema tome, svako buduće ispitivanje self-koncepta mladih treba započeti uspješnim rješavanjem naznačenih teorijskih i metodoloških problema, odnosno preciznom operacionalizacijom self-koncepta i valjanom konstrukcijom mjernih instrumenata.

Literatura

1. Agrawal, P.: A cross-cultural study of self-image: Indian, American, Australian, and Irish adolescents, *Journal of Youth and Adolescence*, 1978., 7. str. 107—116.
2. Bandura, A.: Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change, *Psychological Review*, 1977., 84, str. 191—215.
3. Bandura, A.: Self-referent thought: The development of self-efficacy, u knjizi: Flavell, J. H. and Ros, L. (Eds.) *Development of social cognition*, New York, Cambridge Univ. Press, 1981. str. 200—239.
4. Bem, D. J.: Self-perception theory, u knjizi: Berkowitz, L. (Ed.) *Advances in experimental social psychology*, Vol. 6, New York, Academic Press, 1972. str. 1—62.
5. Coombs, A. W.: Some observations on self-concept theory and research, u knjizi: Lynch, M. D., Norem-Hebeisen, A. A., and Gergen, K. J. (Eds.), *Self-concept: Advances in Theory and Research*, Ballinger, Cambridge, Mass, 1981.
6. Franzoi, S. L. and Shields, S. A.: The Body Esteem Scale: Multidimensional structure and Sex Differences in a College Population, *Journal of Personality Assessment*, 1984., 2. str. 173—179.
7. Gibbs, I. and Norvich, B.: The validity of a short form of the Cooper-smith self-esteem inventory, *The British Journal of Educ. Psychology*, 1985. 1., str. 76—80.
8. Hjorth, W. C. and Ostrov, E.: The Self-Image of Physically Abused Adolescents, *Journal of Youth and Adolescence*, 1982. 2., str. 71—76.
9. Hughes, H. M.: Measures of self-concept and self-esteem for children ages 3—12 years: A review and recommendations, *Clinical Psychology Review* 1984. Vol. 4. str. 657—692.
10. Lacković-Grgin, K.: Neke karakteristike interakcija adolescenata s njima značajnim odraslima, referat na V Danima psihologije, Zadar, 1985. (u tisku).
11. Lacković-Grgin, K., Rijavec, M., Milosavljević, B. i Božičević, V.: Problemi adolescenata u gradskim sredinama, (rukopis monografije), Zadar, 1985.
12. Marsh, H. W., Smith, I. D., Barnes, J. and Butler, S.: Self-concept: reliability, stability, dimensionality, validity, and measurement of change, *Journal of Educ. Psychology*, 1983., 75. str. 772—790.
13. Marsh, H. W., Barnes, J., Cairns, L. and Tidman, M.: Self-Description Questionnaire: Age and Sex Effects in the Structure and Level of Self-Concept for Preadolescent Children, *Journal of Educ. Psychol.*, 1984., 76., str. 940—956.
14. Mendelson, B. K. and White, D. R.: Development of Self-Body Esteem in Overweight Youngsters, *Developmental Psychology*, 1985., 1., str. 90—96.
15. Offer, D. and Offer, J.: *From teenage to young manhood*, New York, Basic Books, 1975.

16. Petersen, A. C., Schulenberg, J. E., Abramowitz, R. H., Offer, D. and Jarcho, H. D.: A Self-Image Questionnaire for Young Adolescents (SIQYA): Reliability and Validity Studies, *Journal of Youth and Adolescence*, 1984., 2., 93—111.
17. Rogers, C. R.: A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centred framework, u knjizi: Koch, S. (Ed.) *Psychology: a study of science*, Vol. 3., New York, McGraw-Hill, 1959., str. 200.
18. Savin-Williams, R. C and Demo, D. H.: Developmental Change and Stability in Adolescent Self-concept, *Developmental Psychology*, 1984., 6., str. 1100—1110.
19. Shavelson, R. J., Hubner, J. J. and Stanton, G. C.: Self-concept: Validation of construct interpretations, *Review of Educational Research*, 1976., 46., str. 407—441.
20. Shavelson, R. J. and Bolus, R.: Self-concept: the interplay to theory and methods, *Journal of Educational Psychology*, 1982., 74., str. 3—14.
21. Turner, S. M., and Li Li Mo.: Chinese Adolescents Self- Concept as Measured by Offer Self-Image Questionnaire, *Journal of Youth and Adolescence*, 1984., 2., str. 131—143.
22. Tzeng, W. C., Maxey, W. A, Fortier R. and Landis, D.: Construct evaluation of the Tennessee Self-concept Scale, *Educational and Psychol. Measurement*, 1985., 45., str. 63—78.
23. Wallace, J. R., Cunnigham, T. F., and Del Monte, V.: Changes in the Relationship Between Self-Esteem and Locus of Control, *The Journal of Social Psych.*, 1984., 124., str. 261—262.
24. Wylie, R. C.: *The Self-Concept*, Vol. 1. Univ. of Nebraska, Press, Lincoln, 1974.
25. Wylie, R. C.: *The Self-Concept*, Vol. 2. Univ. of Nebraska Press, Lincoln, 1979.

Katica Lacković-Grgin: SOME PROBLEMS IN THE RESEARCH OF THE SELF-CONCEPT AND ESPECIALLY THE SELF-CONCEPT OF YOUTH

Summary

The results of the previous researches of the self-concept were often controversial creating so some difficulties for comparison and verification. The resource of these deficiencies was in the definition of the self-concept which was imprecise and unlike and also in bad metric characteristics of the instruments involved in the research. After well-known researches like Wylie (1974 and 1979) the new researches, encouraged by those, were divided in 3 groups. In the first group authors examined the metric characteristics of the well-known and long used scales and they also constructed new scales serving for the measurement of self-concept. Those examinations showed the untenableness of some aspects concerning the uni-dimension of the self-concept. The second group examined the theoretical consistency of the self-concept and its relations to the related psychological constructs. The third group worked on the self-concept of youth which was different from the previous and it also and the cross-cultural differences. These studies supported a comprehension of the self-concept of youth which was different from the previous and it also supported an idea of a construct being examined within his own culture and also with the instruments available in that culture.